

CSÁNYI LÁSZLÓ

Szelek Tornya

Az istenek elfordították arcukat, pedig itt van anthesztérion, Dionüszosz és az újbor hónapja, a kis eleusziszi ünnepeknek is kezdődniük kellene, de fellegtorlaszoló Zeusz hűtlen lett az emberekhez, s az Akropoliszt ezen a tavaszon hó borítja. Az athéniak esküsznek, hogy hasonlóra még nem volt példa, de a történelem csalfaságában miért ne lett volna? Századok, ezredek szálltak el, mint az álom, s az ünnep rendre elmaradt, mert rossz évek jöttek, silány természettel, háború dúlt, vagy hó lepte el az attikai tájat. Mint most is, pedig a pillanat ünnepélyes, a szent úton megyünk Athéné szentélyéhez, át a Propülaia oszlopsorán, mely olyan szép, hogy jelzőre sincs szüksége.

Minden emlék és történelem, az idők talán titkos árnyak, mert egyszerre benépesült az Úr, a Chaosz, miként Hésziodosz tudta, s Zeusz legyőzte a titánokat, hogy békét adjon a föld népének. Sejtelmes költők zengték a boldog éneket, Orpheusz, Muszaios, Thamyrisz, s mennyien jöttek még utánuk, hogy istenekről daloljanak vagy kívánatos szeretőkről, de egyszer csak elpattant a húr és elhallgatott a dal, pedig még Arisztophanész is úgy tudta, hogy egyaránt tanított „nyavalyát orvoslani és jóslani”. Minden a múltba süllyedt, pedig valamikor „az ember volt a Természet középpontja”, s „Honig reichte die Natur und die schönsten Veilchen und Myrten und Oliven”, ahogy a zord német ég alatt szegény Hölderlin gondolta, de régen elhervadt az ibolya, a mirtusz és az olajág, az Akropoliszt pedig ezen a tavaszon belepte a hó.

Fázom a fűtetlen szállodai szobában, s két pohár bor között arra gondolok, hogy végül az emlékezésnek van csak megtartó ereje, mert még a hősi gesztusokban is van valami kiábrándító. Byron őszintén hitt a görög szabadságban, mialatt Meszolongiban egy szép apródért epekedett, még a nevét is tudjuk, Lukasz Kalandritszanosznak hívták, verset is írt hozzá, a csábos ephebosz azonban elfordult tőle, Byronnak pedig a csatatér pátosza sem maradt meg.

Amit ember tesz, visszavonhatatlan, bár a természet nem mindig ezt példázza. Ma már tudjuk, hogy az atomi világban olyan törvények uralkodnak, amelyek időben megfordíthatók, s ez a gravitációra is érvényes. De mi bonthatatlan folyamatban élünk, az időnek kiszolgáltatva, s az aprólékos gonddal felépített szervezet, amin atomok számlálhatatlan mennyisége munkálkodott már a lehetséges lét kezdetén, miután felépült, arra sem képes, hogy önmagát fenntartsa, menthetetlenül bomlani kezd, napról napra visszafelé gazdálkodik az idővel, mintha az edény, amit néhány évtizeden át színültig töltött, hirtelen megrepedt volna, s most már minden a megfordíthatatlan romlás szövetségese.

Elválaszthatatlanul együtt vagyunk az idővel, körülöttünk minden az emlék emléke, titkos jelek hívnak a múltból, rejtelmes részvételt kínálva, s az illúziót a pillanat hatalma sem tudja lerontani, mert saját valóságunk mögött felismerhető szereplők tűnnek fel, s annak sincs jelentősége, hogy a tényeket át- meg átjárja a mítosz, mert ami elmúlt vagy elmúlhatott volna, nem merült el a semmibe, egyszeri tényét napon-

ta feltámasztja és megsokszorozza az emlékezés, saját létünkkel is gazdagítva a visszahozhatatlant. Figyelj csak, kedvesem! Fent az Akropolisz szírtjén egy alakot látsz, merőn néz Pireusz felé, mit sem törődik az irgalmatlan autóforgalommal, mert jó hírt vár a tengertől és a széltől. Aigeusz ő, most már világosan felismerjük, azt nézi, milyen színű vitorlát duzzaszt a szél, mert Theseusz üzen így a borszínű tengerről, távol a parttól.

Feltűnik a vitorla, Aigeusz elkomorodik; most kellene szólnunk neki, hogy könnyelmű tévedésről van szó, egyébként is szép firma a fia, lelkiismeretlen himpellér, aki Naxosz szigetén faképnél hagyta a hű Ariadnét, pedig az életét köszönheti neki, de ha egyszer ilyen ez a szeleverdi. Aigeusz áll az Akropolisz szírtjén, amit hó borít e márciusi napokban, s mielőtt figyelmeztethetnénk, a mélybe veti magát.

Változik a helyszín, a szereplők is változnak; más is történik. Ez itt Mükéné vára, melynek titokzatos falait küklopszok rakták, nem lehetett másként, s két oroszlán áll kapuja fölött. A görög történelem legvéresebb tetteit kellett volna rejteniük e falaknak, s lám, semmi nem marad titokban. A palota padmalyát vér mocskolta, a hűtlen asszony szeretője kedvéért megölte férjét, de neki is lakolnia kellett, s az utókor még azt is tudja, hova csordult Klütaimnésztra vére. Meg is nézzük, bár semmi látnivaló nincs rajta, de a képzelet mindig visszaalmodja a múltat, tocsog a vérben és a szennyben, csak épp okulni nem tud belőle.

Közben előről kezdődik minden. Figyelj csak, kedvesem. Az éles hang, ami akár a közelben kattogó vicinális mozdonyának füttye is lehetne, asszonyi kiáltás, Klütaimnésztra hangja. Már megölte a hős Agamemnont, s most rajta és gonosz szeretőjén, Aegisztuszon a sor. Ledőlt Ilion, a csalfa szépség, Helené és Páris, a selyemfiú sorsa épp úgy nem érdekel senkit, mint Menelaoszé, a pipogya férjé. Úgy látszik, vannak sorsok, amelyek önmagukban élnek, mert mit is lehetne kezdeni a kacér asszonnal, csélcsap széptevőjével vagy a trottili férjjel, aki majd Offenbach operettjében is otthonosan érzi magát? A végzetes tragédiák azonban nem érnek véget, a bűn feloldhatatlanul lebeg a bűnös felett, s aki üldögélt a kétes alkonyatban Mükéné beomlott falain, amiket valóban csak küklopszok rakhattak, újra éli a titokzatos múltat, ami értünk is történt, hogy egyszer megpihenve a vérrel áztatott omladékon, induljunk is tovább, mert Mükéné is csak átmeneti állomás.

„Csak ne születtem volna e most élő ötödik rend embereként” – énekelte Héziadosz, de mikor volt a boldog aranykor, midőn mirtusz virított és olajág, miként a boldogtalan Hölderlin vélte? Euhémerosz talán még tudta a titkot, a Hiera anagraphé, a Szent felirat arról tudósított, hogy Pankhaia szigetén arany oszlopokra vésték az első királyok, Uranosz, Kronosz, Zeusz tetteit. A könyv elveszett, a boldog üzenet szava egyre halkult az idővel, Euhémerosz munkáját jó háromszáz év múltán Diodorosz kivonatolta, amit újabb háromszáz év után Euszébiosz egyházatya őrzött meg Praeparatio evangelicában. A jó hír, ha megfogyatkozva is, szállt az idő felett, bár az „egyháztörténet atyja” aktuális elemet látott a Szent Felirat üzenetében, s úgy gondolta, Constantinusszal „mindent világosság árasztott el és mosolygó arccal, csillogó szemmel tekintettek egymásra azok, akik azelőtt lesütötték szemüket”. (Baán István fordítása)

De azért ezt sem kell szó szerint venni. Valami mindig tovább él az ősi reménységből, az ember a bűn és megváltás egymást feltételező kettősségében várta a csodát, de ezt is mindenki vágyaihoz szabja. Itt van például Klütaimnésztra, aki gyilkosság árán is a pillanat örökkévalóságának boldogságát reméli, pedig tudja, tudnia kellene, mi sem mulandóbb, mint ez az epidermisz-izgalom. De a pillanat mámora elmosza az idő határait, s nyilván úgy hallgatja Aegisztosz mézes szavait, mint Hamlet anyja, midőn Claudius lihegve mucijának becézi.

A csodának is több arca van. Epidaurosban, mint egy tudós dolgozatban olvasom, megszólalt a néma kisgyerek, egy Nikasiboula nevű asszony pedig a szentélyben töltött éjszakán Aszklépioszt látta, a gyógyító istent, aki kígyót tartott kezében, majd melléje fektette, az asszony pedig még abban az esztendőben két fiúnak adott életet.

Az ember mindig két csoda között élt, kiszolgáltatottságában is, de a személyre szóló napi csodák mögött a történelem díszletei állnak, komoran és jóvátehetetlenül, legföljebb az újrakezdés reményét kínálva. Mükénében is ez kísért, mert a hajdani boldogságnak először itt szakadt vége, s Homérosz, aki talán róttá a hegyekkel szabdalt táj útjait, már csak az emlék árnyait látta, fegyvert s férfiút kellett énekelnie, ahogy példáján majd annyi másnak, mert az idő úgy parancsolta, hogy ilyen verslábakat kopogjon ki az idő dalán. Athén talán visszahozhatta volna az aranykort, a történelem útját is megszabhatta volna Szalamisz után, 480-ban.

Thermopülait elárulták, az áruló neve is fennmaradt, Ephialtésznak hívták, de Xerxész, a gögös perzsa belement Themisztoklész egérfogójába s a büszke flotta megsemmisült. A legenda úgy tudja, egy szomszédos sziget ormáról figyelte a csatát, s Aiszkhülosz hírnöke végül csak ezt jelenthette:

Szalamisz partja és környéke mind betelt
a nyomorultul ottveszők hulláival.

A hírnök még azt is tudta, hogy „a sereget egy égi lény rontotta meg” (Jánosy István fordítása), s a korabeli athéni, midőn visszatért lerombolt városába, amit a dölyfös Xerxész égetett fel, nem kételkedett, hogy a hübrisz miatt lakolt a nagy király, mert az istenek nem tűrik a mértéktelen gögöt, a rend ellen szított lázadást. A Szalamisz utáni görögség, szabadulván a létét fenyegető hódítótól, valóban megszabhatta volna a történelem menetét, s most, az Akropoliszról visszanezve a múltba, minden olyan biztató. Szalamisz dicsősége nemzedékeket éltetett, s itt van már Periklész aranykora, majd egy ápolatlan külsejű férfiú rója Athén utcáit – Szókratésznek hívják –, a jóról beszél és a rosszról, a lélek nemességéről és a szépségről; ma sem tudjuk megilletődés nélkül olvasni szavait.

De már egy nemzedékkel korábban elhangzottak Periklész baljós szavai, ahogy Thuküdidésztől tudjuk, mert Periklész látta, hogy a hatalom gyűlöletes a leigázott vagy éppen szövetségbe kényszerített népeknek, a türannisz, az egyeduralom zsarnoksága azt is fogva tartja, aki gyakorolja, s ha egyszer megszerezte valaki, az is veszélyes, ha lemond róla.

Kléon, a félművelt demagóg – s mennyi jön még utána! – közben Periklész ellen lázít, pedig felismerhette volna a hódítás csapdáit, csak éppen nincs megállás, s Alkibiádész szerencsétlen szicíliai vállalkozása már végképp a hübrisz megnyilatkozása, buta politikai kapkodás, a nép, az izgága démosz szeszélyesen cseréli véleményét, szikofantának, besúgónak lenni pedig jól jövedelmező állás, s az osztrakizmosz, a cserépszavazás, melynek eredménye az agorán lézengő dologtalanok pillanatnyi kedvétől függ, a legderekbakat is tiz esztendőre számúzhette a városból. Erre sem felesleges gondolni, itt fent az Akropoliszon, ahol esik a hó, pedig ez már anthesztérion hónapja, itt van Dionüszosz és az újbor ünnepe, s készülni kellene Eleusziszba is, hogy megálljunk a titok kapujában, ahogy az athéni múzeum domborművén Déméter és Perszephoné között áll Triptolémosz.

De a titok kapui nem nyílnak meg, az ég komor, a Parthenon oszlopsorai között át-süvít a szél, a múzeumokban villanykályhák mögött kuporognak a teremőrök, s az újságok arról írnak, hogy elfagytak a gyümölcsösök, leállt az autóbuszforgalom, az Égei-tengeren nem járnak a hajók. A jelen árnyai kétesen lengnek az idő falán, egy

öregúr megpróbálja feltörni a jeget a Propülaiahoz vezető lépcsőkön, de belátja, nincs értelme igyekezetének. A tömeg imbolyog a márványtömbökön, lent, Dionüszosz színháza mellett hőemberrel kísérleteznek a gyerekek, de ügyetlenek, valószínűleg most próbálják először, ezért sikerül olyan bumfordira, nekik se tetszik.

A kilátóig megyünk, ez is emlékhely, a német hódítók pökhendien ide tűzték ki zászlajukat, de a szem messzebb lát, mert a történelem egymásra rakta kötömbjeit, s valami kis nyoma mindennek maradt, jóllehet Athént régen elhagyták az istenek, a Parnasszosz is kiürült. Ami maradt, rablók prédája lett, már a rómaiak elkezdték hordani a görögség kincseit, de annyi volt belőlük, hogy minden századnak, minden zsákmányoló nemzedéknek jutott. Még első királyuk, az ügyefogyott Ottó bajor herceg is, akit a nagyhatalmak ültettek trónra, küldhetett haza valamit, legalább az aeginai Aphaia-templom metopéit leszedethette, ma is Münchenben láthatók.

Periklész korának néhány tiszta esztendejével elszállt a történelmi lehetőség reménye, pedig még Zrínyi is őszintén gondolta, hogy Szalamisz után Athén megsemmíthette volna a perzsa világalurmi törekvéseket, hogy újra megcsillanjon a régi aranykor reménye, de a város elmerült az időben, hogy emlék legyen, s rablók pusztítsák, fondorlatos kalmárok, lelketlen szerencsevadászok, s mégis, hiába fogott össze ellene minden, valami azért megmaradt, mi pedig, a süvítő szélben, hóesésben is meghatódva állunk a régi reménység romjai között.

Pedig az igazi csoda a pusztuló látvány mögött van. Athén – tragédiájának ez is egyik oka – mindig rosszul fizette a hűséget; Themisztoklész végül a perzsáknál keresett menedéket, akiket Szalamisznál oly ravaszul rászedett, Pheidiaszt, Periklészét megvádolták, Szókratészt megölték – hosszú a sor. Athén nem a demokrácia diadalának, hanem ingatagságának története, ahol a szabadság önmagát fenyegeti, mert végül az állam kormányozhatatlanná válik, s ebben az állhatatlan szerencsejátékban mindig a derék bukott el. Athén demokráciája végtére a folyamatos létbizonytalanság, mert bárkit gyanúba lehetett hozni, a népgyűlés olcsó praktikák csalfa esetlegessége volt, s aki ma tiszta lelkiismerettel áldozott az isteneknek, holnap megalázott száműzöttként kereshetett valahol menedéket.

És ekkor valóban bekövetkezik a csoda. Mert miközben a nép zajosan ítélkezik ál-fensőbbésre büszke tudatában, a prütaniszok, a főhivatalnokok pedig fontoskodnak, rejtékutakon hódítani indul a gondolat, mitikus bölcsék keresik a lét értelmét, az őselemek titkát, a számok rejtett jelentését, vannak, akik Eleusziszbá mennek, mások Delphoiban remélik, hogy meghallják Apollón szavát. Szókratész a daimonban hisz, a mindenütt jelenlévő istenségben, aki percre sem hagyja el. Templomok emelkednek, melyeknek biztos szerkezete az égi rend jelképe, s a szobrok is világmodellek, mert a végső formát tükrözik.

Közben Pheidiasz vagy Apellész másodrendű állampolgár, mert a büszke athéni lenézi a munkát, számára csak az a fontos, hogy egész nap az utcán ténferegjen, hangoskodjék a népgyűlésen, s esténként fuvoláslányok és szép fiúk vegyék körül a lakomán. De Athén titka az, hogy legjobbjai mindig felülemelkednek a személyes veszélyeztetettségén, a mulandóban csak azt keresve, ami megmarad, ha másért nem, hát a sors jelképe, amit mindig újra lehet fogalmazni, mint Klütaimnésztra, Antigoné vagy Elektra történetét.

Mükéné omladékain üldögélve, az alkonyat lassan ereszkedő fényében, erre gondoltam, mert a mulandóságba vetetett maradandóság, amit az időben megfordítható elemi jelenségek is példáznak, valahol mindig egy velünk, s minden, ami van, csak a múlt és jövő metszéspontján létezhet, tulajdonképpen a folyamat logikája ellenére, midőn az idő egyébként is ellenőrizhetetlen határai elmosódnak, a fölfogható az elképzelhető jelenlétet feltételezi, s már nem az jellemzi, hogy van, hanem az, hogy

lennie kell. Az idő a maradandóság mozgó képe, ez pedig erkölcsi kérdéseket vet fel, mert a lét nem tehetetlen állapot, hanem személyes cselekvés, s amikor a boldogtalan Hölderlin azt írta, Menschheit und Natur wird sich vereinen in Eine allumfassende Gottheit, – valami kárpoztást remél sivar jelenére, ami szépséges Diotimájától is elszakította.

A görög gondolat mindig a jelenben élt, az átélhetőben kereste az egyetlen szépséget, a kalos kai agathos, a szép és derék együttes élményét, talán ezért nem érzékelt a mulandóságot, úgy mint mi, semmiképp. Nem az időnek élt, hanem az időben, folyton újra faggatva a múltat, azt sem kérdezve, mennyi benne a történelem és mennyi a mítosz, a képzelet játéka.

De egyszer csak szemben találta magát a valósággal. „Ugyan kinek kell az ilyen állapot, amelyben kalózok tartják hatalmukban a tengert, zsoldosok foglalják el a városokat, s a polgárok, ahelyett, hogy mások ellen küzdenének hazájukért, a városfalakon belül egymás ellen harcolnak” – Iszokratész szavai ezek (Sarkady János fordítása), akinek Panegürikosza száz évvel Szalamisz után jelent meg, s mintha Hésziodosz meseje ismétlődne: a csalogány a sólyom karmai között vergődik, mert az erősebbel szemben a dalnak nincs hatalma. Pedig még semmi nem reménytelen: 456-ban halt meg Aiszkhülosz, tíz évre rá Pindarosz, a következő évtizedek hozzák meg Euripidész, Szophoklész dicsőségét, felavatják a Parthenont, elkészül a Propülaia, ez Pheidiasz, a nagy festők korszaka, akiket hosszú sor követ; sokáig lehetne folytatni.

Az Akropolisz ormáról messze látni, a távolban Mükéné és Théra, vagyis Santorin körvonalai is kirajzolódnak a képzeletben, de aki az alatta elterülő városrészt nézi, mást is lát, mert az idő csalfaságában számunkra az a múlt is valóság, ami Periklész kortársainak beláthatatlan jövő volt. A folyamatnak most már nincs jelentősége, az emlékek az időt tagadva rakódnak egymásra; ott van a római agora, Hadrianus könyvtárának maradványa, az újjáépített Attalosz sztoa, valami kevés Agrippa odeionjából, mert Rómának minden kevés volt, s közbül egy tulajdonképpen szerény épület, a Szelek Tornya, a kürrhoszi Andronikosz alkotása. Nem gnómon, világnaptár, csak egyszerű horologium, melynek tetején forgó ércritron állt szélvitorlaként, dom-borművein pedig a szelek istenei jelennek meg. Ebben az emberszabású világban mindennek volt égi mása, a szeleknek is. Arhaiosznak, aki „a csillagok öreg atyja” volt, Eosz szülte a szélisteneket, Zephüroszt, Boreaszt, Notoszt, Apéliotészt, Euroszt. Egy másik történet szerint Aiolosz volt a szelek királya, s az ő szigetén kötött ki Odüsszeusz. Az épület kései alkotás, valamikor 150 körül keletkezett, időszámításunk előtt, pentelikoni márványból; ez már a római hódítás időszaka. Athén napja lehatnyatlott.

S most egyszerre fontos lesz az idő. A szerény torony külsején ma is látható a napóra rajza, belül pedig annak idején leleményes hidraulikus szerkezet működött, amihez a vizet a Klepszüdra forrás szolgáltatta. Aki Athén utcáin bolyong, alig törődik vele, s így is van rendjén, mert ez a horologium a mulandóságot méri, a temps perdu emlékműve, s aki lenéz az Akropolisz örök jelenéből és megpillantja a Szelek Tornyat, amint a maga jelentéktelenségében is kiemelkedik az agora egymásra torlódtott kövei között, valamit megsejt a mérhető idő könyörtelenségéből.

De Athén ezzel mit sem törődött. Az időnek csak addig volt jelentősége, amíg kialakult az istenek rendje: meglehetősen baljós történet. A gyerekeit felfaló Kronosz elfoglalja apja, a megcsonkított Uranosz helyét, őt azonban Zeusz győzte le, a hekatonkheirek, a százkarú, ötvenfejű szörnyek segítségével, majd a Tartaroszba taszította. Az égi rend ettől kezdve jelent időtlen derút, s aki most lázadt az istenek ellen, a véglegest és magáért valót akarta megdönteni; Szókratészt is ezzel vádolták.

Az idő független volt ettől a világréptől, Até, a rontás istennője, aki egyébként éppúgy Zeusz lánya, mint a moirák, Klothó, Lakheszin és Atroposz, akik a végzetet tes-

tesítik meg, s nővéreik, a hórak, Diké, az igazság, Eunomia, a törvényesség, Eiréné, a béke istennője. Őket Aphrodité kíséretében látjuk – mily egységes világ, mert minden ellentétével együtt jelenik meg, s ebben a boldog körforgásban minden feltételezi egymást. Még Hádész is az isteni rendbe tartozik, ő a láthatatlan, Kronosz és Rheia fia, akinek az osztozkodásnál az alvilág jutott, de ez nem Dante rémséges pokla, ahogy Giotto freskóján láthatjuk is. Hádész, akinek fája a ciprus, jóságosan elbocsátja Euridikét, majd Szemelét, Zeusz kedvesét, akit Héra cselvetése juttatott az alvilágba, s átadja Dionüszosznak, hogy vezesse az Olümposzra. Hádész a maga módján kedélyes úr, világfi, aki barátnőt is tart, Menthét, igaz, hogy felesége, Perszephoné, Zeusz és Déméter leánya, az év nagyobb részét az Olümposzon töltötte, s ilyenkor a titokzatos kedvessel vigasztalódott, akiről a mitológia nem sokat tud.

Ebben az emberre méretezett világban nincs jelentősége az időnek, a pillanat az örökkévalóság, ahogy Goethe is gondolta, a lét magáértvalósága az égi és földi örömteli egységét jelenti, s a bagolyszemű Pallasz Athéné akár öreg koldusasszony képében is poroszkálhat az Eleuszisze vezető úton. De egyszer csak a valóság, mint a borszínú tenger tajtékja, átcsap az illúzió gátján, a Szelek Tornya már a visszahozhatatlan bizonyossága, s Andronikosz mester még a rossz időre is gondolt, mert ha felhős az ég, s nem működik a napóra, ott van az agyafúrt hidraulikus szerkezet; lássátok, ismét elmúlt egy nap. És minden nappal rövidebb az élet. De Athén, amíg teheti, az időtlenség tükrében nézi arcát, újra eljuttassa a mítoszt, s ebben az örök jelenben Laiosz király mindig megérkezik a hármasúthoz, hogy találkozzék Oidipusszal, Orosztész mindig az ősi ház előtt áll, várva, hogy lecsapjon apja gyilkosaira. Itt minden önmagáért van, nem példának és tanulságnak, Athén nem akar szolgálni az emberiségnek, egyelőre még ember sincs, csak görögök vannak és barbárok, a jelen önmagába visszatérő görbéje az egyetlen valóság. Aztán egyszerre széttörik a jelen, az idő kilép medréből, most már semmit nem lehet visszafordítani.

Állunk az Akropolisz ormán, ahonnan hajdan az egész világot be lehetett látni, s azt is tudta mindenki, hogy mit csinálnak az istenek. De váratlanul megváltozott a világ, kiürült az Olümposz, Aiolosz elhagyta úszó szigetét, Odüsszeusz kapzsi útítársai pedig, akik azt hitték, hogy a királytól kapott kilencéves bika bőréből készült tömlőben drága kincsek vannak, kieresztették a szeleket, s most már igazán bolondul forog az athéni torony érctritonja, a horologium pedig könyörtelenül mutatja az időt, ami egyre fogy, hogy az emlékezésben ismét egyetlen tömbbé álljon össze, s mi is birtokba vehessük, már nem a múlt tényeit kérve számon, hisz ezeket valamennyire mégis csak tudjuk, hanem saját mulandóságunkat.

Az Akropoliszon esik a hó és fűtyül a szél. Valami azért mindig megmarad, a Parthenont például a török sem tudta elpusztítani, pedig puskaporraktárnak használta, ami egy velencei bombától fel is robbant, az oszlopok azonban ma is állnak. Egyelőre ennyi, amit feljegyezhetünk. S azt még, hogy lent a mélyben, ott áll a Szelek Tornya, titokzatos, megtépzott maradandóságában is a mulandóságra figyelmeztetve.

Később leereszkedünk a szirtról, ténfergünk az agorán, körbejárjuk a Szelek Tornyát, sorsunk jelképét. De minden történelem, az is, hogy most itt bóklászunk, s tudjuk, nemcsak társai vagyunk az elsüllyedt évezredeknek, hanem résztvevői is. Velünk is történt minden, talán értünk is. Még ezt jegyzem fel a szürkén ereszkedő alkonyatban, a Szelek Tornya mellett, egy köpadon: mulandóság a maradandóságban.

Tanulságnak legalább ezt vigyük haza. Poggvásznak szerény, a vámosoknak nem lesz dolga velünk, pedig az egész múlt velünk van.

Athén, 1987 március